

KRITIEK, Jaarboek voor socialistische discussie en analyse 1991

Wim Bot en Marcel van der Linden (redactie)

Stichting Toestanden, Utrecht 1991, ISBN 90 74127-01-0

versie 9/5/91

ALLES MOEST ANDERS

Een nieuwe generatie spijtoptanten dient zich aan [a]

Toen ik als middelbare scholier eens op de bushalte bij school stond te wachten kwam er een keurige heer van middelbare leeftijd naar ons groepje toe. Zonder veel plichtplegingen stak hij van wal: "Vroeger ramde ik mij op de borst dat ik christen was", verklaarde hij. Nu wist hij beter. Vroeger was hij een zondaar. Er volgde nog een heel verhaal dat voor mijn strikt atheïstisch opgevoede oren totaal onbegrijpelijk was. Tot slot kregen we nog een traktaatje en konden we de bus in naar huis. Sindsdien ben ik een gewaarschuwd man: bekeerlingen zijn gevaarlijk.

Ook de linkse beweging kent haar gelovigen. De uitstraling van een voorbeeld met reële macht of politiek utopisme trekt veel mensen aan. Iedere generatie heeft ook zijn eigen echelon bekeerlingen. In 1950 werd de bundel The God That Failed gepubliceerd [b]. In dit boek vertellen bekende schrijvers waarom zij ofwel lid van de communistische partij, ofwel actieve supporters van de Sovjet-Unie waren geworden en waarom ze daarna afknapten. Het boek is een waarschuwing. De zorg van de samenstellers is de geestestoestand te begrijpen van hen die (huns inziens ten onrechte) communist werden. De atmosfeer te begrijpen van de periode van de Russische revolutie tot het Hitler-Stalin pact. In deze periode werden veel intellectuelen communist; Waarom?, wat bezielde ze en waarom waren ze zo vreselijk verkeerd? Het boek bedoelde meer te zijn dan een bundel egodocumenten. Het is ontstaan door de hartenkreet van Arthur Koestler dat alleen zij, de ex-communisten, de enige mensen in het anti-communistische kamp zijn die weten waar het allemaal om gaat. Zij, de slachtoffers van hun eigen blinde idealisme waarschuwen nu voor het communisme. Het boek was een doorslaggevend succes met vier drukken in het eerste jaar en een onmiddellijke vertaling in het Nederlands.

De zes bijdragen aan The God That Failed gaan over mensen die misselijk zijn geworden van de decadente westerse cultuur en de vernietigingen van de Eerste Wereldoorlog. Wie toen socialist werd was idealist, werd aangetrokken door een nieuwe uitdaging, een manifestatie van creativiteit en een doorbreking van de kapitalistische logica die tot de Eerste Wereldoorlog had geleid. Zij omhelsden idolaat de hoop die de Russische revolutie uitstraalde en geloofden in de daadwerkelijke mogelijkheid om in de Sovjet-Unie een socialistische staat op te bouwen. Hun idealisme werd met de stalinistische degeneratie de grond ingeboord en allen verlieten het schip vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Geen van hen heeft zich bij de linkse oppositie

---

a) Alles moest anders. Het onvervuld verlangen van een linkse generatie. A.Koper, C. Vecht en M. van Weezel (samenstelling) (Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam 1991).

b) The God That Failed. Six Studies in Communism (Hamish Hamilton, London 1950).

aangesloten. Bij sommigen bleef er lange tijd de vage hoop bestaan dat de opkomende terreur tijdelijk zou zijn, een fase in een groeiproces.[c] Geen van de schrijvers gaat uit van het socialisme als politieke stroming waarbinnen de Russische revolutie en de opbouw van de Sovjet-Unie een aspect is. Voor hen was de Sovjet-Unie de verpersoonlijking van een nieuwe wereld die communisme heette. Op dezelfde absolutistische wijze als zij eerst de juistheid van hun keuze claimden, verabsoluteerden zij later hun fouten.[d]

De geschiedenis herhaalt zich

De generatie van na de Tweede Wereldoorlog werd ook socialist uit idealisme en verzet tegen het imperialisme, de koloniale oorlogen en de valsheid van de kapitalistische cultuur. De zogenaamde jongerenradicalisatie van de jaren zestig is echter absoluut niet te vergelijken met het communist worden van de jaren twintig. De Russische revolutie was een nieuw fenomeen, een ongekende doorbraak. Nu was er géén maatschappelijke doorbraak die als voorbeeld zou kunnen dienen. Integendeel, de Sovjet-Unie is inmiddels tot een verbureaucratiseerde dictatuur uitgegroeid die in de Moskouse processen, in de gedwongen collectivisatie en door het misplaatst vertrouwen in het Derde Rijk het belangrijkste deel van haar creatieve vermogens bewust heeft vernietigd. De inspiratie van de jaren zestig komt uit de derde wereld, Algerije, Cuba, China en Vietnam.[e] "De revolutie is de creativiteit van allen", zoals een leuze van de Cubanen was, maar wel zonder voorbeeld.

Juist door het bestaan van de Sovjet-Unie zou je toch kunnen verwachten dat deze tweede - geschoolde- generatie bewuster en op een hoger plan zou kunnen starten. In plaats van de politieke handschoen op te pakken wordt echter in Nederland een belangrijk deel van de actieve studenten maoïst of lid van de CPN. De onvermijdelijke teleurstelling blijft dan ook niet uit. Op dit moment worden we weer gewaarschuwd door bekeerlingen; de geschiedenis herhaalt zich in Marx' zin.[f]

Onder redactie van Arnold Koper, Constant Vecht en Max van Weezel (alle drie oud CPN'ers) verscheen zojuist bij Nijgh & Van Ditmar de bundel Alles moest anders. De bundel is geïnspireerd op The God That Failed. Dit keer zijn het echter niet alleen oud-stalinisten. Enkele

---

c) Het is opmerkelijk hoe goed Victor Serge die wel een actief lid van de linkse oppositie was in zijn boek De aanslag op kameraad Toelajev (Meulenhoff, Amsterdam 1975) de geestestoestand weergeeft van die communisten die zich slachtofferden in de hoop dat "het" toch nog "ergens" goed voor zou zijn in de opbouw van de Sovjet-Unie. De bijdrage van Louis Fischer in The God That Failed sluit daar naadloos op aan.

d) Zie hiervoor ook Isaac Deutschers recensie van The God That failed: The Ex-Communist's Conscience onder meer opgenomen in de bundel: Marxism, Wars and Revolutions (Verso, London, 1984).

e) Zie voor een levendige en niet verbitterde beschrijving onder meer Tariq Ali in: Street Fighting Years. An Autobiography of the Sixties (Collins, London, 1987).

f) "Hegel merkt ergens op, dat alle grote wereldhistorische feiten en personen als het ware tweemaal optreden. Hij vergat er aan toe te voegen: de ene keer als tragedie, de andere keer als klucht", aldus Karl Marx in: De Achttiende Brumaire van Louis Bonaparte (Uitgeverij voor literatuur in vreemde talen, Moskou).

partijlozen, Andrée van Es van de PSP en schrijver dezes[g] dragen bij. Het zijn persoonlijke bijdragen, soms erg mooi als die van Max Arian, soms erg treurig zoals die van Marjo van Soest. De kern van de bundel vormen echter de bijdrage van de oud-CPN leden. Zoals bij alle bekeerlingencultuur zijn er twee mogelijkheden:  f een grimmig mea culpa  f een onwaarachtige zelfrechtvaardiging. Beide stijlfiguren zijn vertegenwoordigd. Gijs Schreuders, oud-kamerlid en oud-hoofdredacteur van De Waarheid, trekt het hardst van leer. Niets ontziend verscheurt hij zijn verleden, jeugd, hoop en daden in flarden. Hoewel soms een beetje gênant om te lezen, is zijn bijdrage vanuit een politiek-historisch oogpunt het interessantst. Schreuders weet waarover hij het heeft, hij zat er middenin en schold dapper mee tegen iedereen die de CPN-partijleiding niet zinde. Ook de bijdrage van Elsbeth Etty, die al haar politieke en amoureuze zwenkingen binnen de partij de revue laat passeren valt onder de mea culpa-categorie. Als tegenovergesteld uiterste van de femme fatale spelende Etty staat Anet Bleich die het volstrekt onschuldige meisje opvoert. Met grote moeite en na een tijdje in de wachtkamer te hebben gezeten worden zij en Max van Weezel bewust lid van de CPN. In 1973 wilde de CPN liever geen acties tegen de militaire coup tegen de regering Allende in Chili (zoals altijd had Indonesië-solidariteit de topprioriteit). ASVA-bestuurster Bleich weet tegen haar partij in toch de ASVA mee te laten demonstreren. "Ik ontwikkelde me tot een soort dissidentje in de dop", stelt zij. Ondanks dit uiterst voorzichtig dissident gedrag trekt zij, noch haar medebekeerlingen, ten strijde tegen de CPN-lijn om de vrije politieke discussie binnen de Amsterdamse studentenbeweging systematisch te nekken. "Een paar jaar lang liet ik me dat cultuurtje aanleunen en neuriede zelf zo nu en dan een deuntje mee", meldt mede-politicoloog Koper bescheiden, zonder zijn actieve rol in de studentenbeweging verder te duiden. Alsof het stalinisme van de CPN een uitvinding van de laatste tijd is, vinden zowel Etty, Bleich als Koper en zelfs Schreuders dat zij vanaf het begin anti-stalinen waren. Bijna in elke bijdrage van oud-CPN'ers wordt de breuk van de CPN met Moskou en het veroordelen van de inval in Tsjechoslowakije aangehaald als bewijs voor vertrouwen in de CPN. Het stalinisme was iets voor de Sovjet-Unie; de CPN was het bastion van de Nederlandse arbeidersklasse. "Ik zou bijvoorbeeld nooit communist zijn geworden als de CPN de Sovjet-inval in Tsjechoslowakije van 1968 zou hebben goedgekeurd. Wel was mijn hang naar een bezielend ideaal zo sterk, dat de verwording van dit ideaal in de praktijk geen beletsel vormde om mij bij de stalinistische traditie aan te sluiten", verklaart Vecht, oud-hoofdredacteur van De Waarheid in zijn overigens als een prachtig heldendrama geschreven bijdrage. Terloops meldt hij dat er over nagedacht werd hem secretaris van partijvoorzitter Hoekstra te maken en dat zelfs Paul de Groot een oogje op hem had als mogelijke assistent. Voorwaar dus een betrouwbaar geacht partij kader, voor wie de totalitaire partijstructuur (een kenmerk van het stalinisme) kennelijk niet als een kwaad werd gezien in de opbouw van een democratische maatschappij. De totale politieke weigering toen om daadwerkelijk het debat aan te gaan over de middelen om tot een socialistische toekomst te komen en het onbegrip over de onlosmakelijke verbondenheid van doel en middelen wordt nergens benoemd. In de bijdrage van de oud-CPN'ers blijft een enorme paradox bestaan. Aan de ene kant claimen zij w l tegen de Sovjet-Unie als systeem te zijn, aan de andere kant wordt de partijstructuur die volledig conform de Russische is opgezet moeiteloos geaccepteerd. De CPN heeft bijvoorbeeld tot en met haar opheffing geweigerd haar steun aan de Moskouse processen openlijk in te trekken. In de CPN, net als in alle stalinistische partijen gold dat zij het communisme vertegenwoordigde. Nergens werd de vraag gesteld in hoeverre een autoritaire partij bij zou kunnen dragen in de bewustwording van de noodzaak tot en het actie voeren voor arbeiderszelfbeheer en -zelforganisatie. Het stalinisme werd gelijk gesteld met het

---

g) Zelf heb ik lang moeten nadenken alvorens in te gaan op het verzoek mee te doen. De enige reden het te doen was de sterke behoefte om recht te doen aan de politieke discussies en initiatieven buiten de CPN. Zij werden immers door de CPN toen en zoals blijkt uit de bundel ook nu door haar ex-leden geheel als niet-bestaand beschouwd.

communisme en onze "dissidenten" hebben dit dogma geheel geassimileerd. Bleich: "Ik had oog voor de verwerpelijkheid van het stalinisme, ik bestreed het waar ik kon, ik haatte het. Niettemin zag ik het op een of andere manier als iets secundairs...Dat stalinisme en communisme zo onontwaaarbaar met elkaar verstrengeld waren dat afscheid van het een het einde van het andere met zich mee moest brengen, daar wilde ik voorlopig niets van horen", en Etty vult aan: "Ieder voor onszelf moesten we tot de pijnlijke conclusie komen dat communisme en stalinisme feitelijk ondeelbaar zijn. Zes jaar deed ik daar over en anderen nog langer."

Deze bundel geeft aan dat het op een of andere manier weer mogelijk was dat een hele generatie intellectuelen zichzelf afsloot van het marxistische uitgangspunt dat het maatschappelijk zijn, het materiële bestaan als (biologisch) mens [h] binnen een maatschappelijk verband, uitgangspunt van iedere emancipatie is. Deze elementaire basis werd ondergesneeuwd door geloof en onkritische dadendrang. Dit is des te opmerkelijker daar links van de CPN deze discussie wel plaatsvond. In 1969 werd bijvoorbeeld Trotsky's Hun moraal en de onze [i] weer uitgegeven. Het is juist in deze brochure dat Trotsky uitwerkt dat doel en middelen zijn verbonden. De dialectische eenheid van doel en middel die centraal staat in elk emancipatieproces wordt daar tegenover de illusie gesteld dat democratische maatschappelijke emancipatie met ondemocratische middelen te bewerkstelligen zou zijn. Een emancipatieproces dat moet leiden tot zelfverwerkelijking vereist een hoge vorm van democratie en verdraagt geen keuzen voor een "noodzakelijk" kwaad. Het stalinisme (en iedere andere vorm van autoritaire partijcultuur) is in die zin de ontkenning van de essentie van het marxisme. Met het kiezen voor de CPN werd in feite door hen zelf de eerste stap gezet op weg naar de huidige teleurstelling.

Grenzen van de radicalisatie

Het is natuurlijk niet voldoende om geschrokken of teleurgesteld een generatie activisten rechtsaf slaand te zien verdwijnen. Het is essentieel de wortels van deze maatschappelijke regressie te begrijpen. Ik denk dat er vier thema's zijn waardoor de radicalisatie van de jaren zestig niet is uitgemond in een blijvend marxistische opleving.[j]

* Allereerst de numerieke zwakte van de marxistische beweging zelf. Met de stalinistische contra-revolutie in de Sovjet-Unie en twee kapitalistische wereldoorlogen achter de kiezen was de rek er voor een groot deel uit. Er was niets om op terug te vallen dat succes uitstraalde. Niet alleen waren er fysiek gigantische verliezen geleden, politiek zat de beweging al jaren tweezijdig

---

h) De aloude suggestie dat Marx zich alleen om economie en niet om de mens als mens bekommerde, is inmiddels definitief weerlegd door Norman Geras in: Marx & Human Nature, Refutation of a Legend (Verso, Londen, 1983).

i) L.D. Trotsky, Hun Moraal en de Onze... (Politeia/SJ, Amsterdam, 1969).

j) In dit artikel wil ik marxisme en marxistische beweging pragmatisch definiëren als die politieke stroming die zich in haar streven tot emancipatie van de mensheid uit het harnas van blinde produktiekrachten, beroept op door K. Marx en F. Engels gestarte historisch-materialistische analyses en methoden. Eveneens wordt uitgegaan van een noodzakelijke revolutionaire (dus direct volledige en niet-evolutionaire) machtsovername door de arbeidersklasse, als voorwaarde voor het begin van een werkelijk emancipatieproces.

in de verdediging, zowel tegen het kapitalisme [k] als tegen de stalinistische leugens. Het is tekenend dat -noodzakelijkerwijs- bijna de hele trotskistische literatuur verdedigend is. Er heerste in de marxistische kringen een gedwongen houding van, tegen de storm in, het vaandel hoog houden. Deze verdedigende houding heeft een verkramptheid in de hand gewerkt, die betweterig en dogmatisch overkwam. De kameraden die het overleefd hadden konden ook moeilijk anders, maar het introduceerde wel een cultuur van angst voor opportunistische uitglidders. De relevantie van sommige discussies binnen en tussen de verschillende bewegingen die voortkomen uit de anti-stalinistische oppositie zijn daarom voor buitenstaanders vaak totaal niet te begrijpen. Tegenover de dubbele aanvallen van rechts en van de communistische partijen werd overleven en consolidatie allesbepalend. De herinnering en de analyse blijven over. Of zoals de Amerikaanse cabaretier Tom Lehrer zong: "Remember the war against Franco, That's the kind where each of us belongs, Though he may have won all the battles, We had all the good songs".[1] Het politieke vergezicht kreeg geen gelegenheid zich te ontwikkelen.

* Ten tweede ontbrak het aan daadwerkelijke arbeidersstrijd van enige omvang en mede daardoor in de bredere linkse beweging aan politieke discussies.[m] De stalinistische communistische partijen waren de enige reële politieke arbeiderspartijen. Zij deden de grootste moeite om toch maar vooral burgerlijke bestuursmacht te krijgen. Hun hoogste doel was nu eindelijk geaccepteerd te worden als ordentelijke bestuurders.[n] De sociaal-democratie (partijen en vakbeweging), inmiddels geheel geïntegreerd, deed haar marxistische opposanten liever als vuile was de deur uit en voelde niets voor een diepgaande discussie over een socialistisch perspectief. Langzaam kwam als reactie op de jongerenradicalisaties van de jaren zestig wel ruimte voor "vernieuwing" (bijvoorbeeld Nieuw Links in de PvdA) maar een werkelijk creatief politiek milieu ontbrak volledig. Binnen de CPN ontstond de discussie pas eind jaren zeventig. Door het gebrek aan arbeidersstrijd en een algemene politieke discussie ontwikkelde het politiek gedachtegoed van de (revolutionair) marxistische beweging zich vrij steriel. Aansluitend met de in het eerste punt genoemde zwakte en daaruitvolgende defensieve houding werd het "marxistisch programma" bijna een doel in zichzelf. De correctheid van veel noties, de juiste benadrukking van de doel-middelen dialectiek en de verdediging van de leuzen voor zelforganisatie en zelfbeheer konden niet verbonden worden met daadwerkelijke politieke parktijk op grote schaal. Aan de ene kant stonden kleine groepen met een goed programma, aan de andere kant stond de CPN die tenminste nog delen van de oude industrie organiseerde. Geen van beide echter had een poot aan de grond gekregen in de moderne industrie die de Nederlandse politiek-economische

---

k) De bescherming van de kapitalistische staat tegen marxistische ambtenaren bestaat nog steeds, zoals uit recente incidenten rond zogenaamde vertrouwensfuncties bij de overheid bleek. De identificatie van de sociaal-democratie met de kapitalistische staat kwam tot halverwege de jaren zestig tot uitdrukking in het verbod om als communist lid te worden van NVV vakbonden. Dit betrof uiteraard ook mensen links van de CPN.

l) Tom Lehrer in : The folk song army, op de plaat That was the year that was (Reprise R6179, 1965).

m) Het is niet voor niets dat als in 1970 de Rotterdamse havenstaking uitbreekt, veel studentenactivisten geheel uit hun bol gaan en maoïstisch arbeider worden.

n) De CPN zag haar eerste wethouder in Amsterdam, H. Verheij, als een triomf, evenzo haar eerste (en laatste) burgemeester, J. Jagersma in Beerta.

ontwikkelingen bepaalt. Deze laatste zwakte maakt ook dat geen van de linkse organisaties zich kon profileren in expansieve sectoren. De arbeidersstrijd waarbij de linkse beweging actief kon zijn werd meestal gevoerd in sectoren die drastisch aan sanering toe waren.

* Ten derde verduisterde de slagschaduw van de Sovjet-Unie het gezichtsveld. Had het Rode Leger niet Auschwitz bevrijd. Waren het niet de Russische soldaten die (inderdaad ondanks het afschieten van hun beste officieren tijdens de Moskouse processen en ondanks het volstrekt inferieure materieel) uiteindelijk het fascisme de nekslag gaven. Waren het niet de communistische partijen die hierdoor het alleenrecht claimden op het anti-fascisme in de legaliteit en in de illegaliteit (zoals de CPN tot kotsens toe ten aanzien van het Nederlands verzet in de oorlog). Je moest jezelf wel echt serieus nemen en willen begrijpen om dwars door dat geweld, het rookgordijn van de Tweede Wereldoorlog weg te kunnen blazen.[o] Dit punt komt ook uitgebreid aan de orde in de bijdrage van Gijs Schreuders in Alles moest anders.

* Ten vierde was er de bekende idealistische behoefte aan zegen van boven. Het meest pregnant is dat in de maoïstische beweging tot uitdrukking gekomen. Het extreem idealisme dat deze beweging kenmerkte sloot vaak nauw aan bij de persoonlijke worsteling om los te komen uit een religieuze opvoeding. Het zijn veelal (zeker in Nederland) katholiek opgevoede studenten die na hun eerste losslaan van thuis de zekerheid in de nieuwe catechismussen van de grote roerganger Mao zoeken.[p] Kennelijk was de vernietigende druk van een dogmatische opvoeding dusdanig sterk dat slechts enkelen zich op eigen kracht daadwerkelijk konden emanciperen. De idealisering van de arbeider, niet als maatschappelijke maar als morele categorie, moest noodgedwongen wel stuklopen op de materiële realiteit van de arbeider en arbeidster in het welvarend laat-kapitalisme.[q] De meesten van deze bevlogenen zijn diep teleurgesteld uit de politiek verdwenen.

Gestolen geschiedenis

Een van de meest onaangename aspecten van al die verhalen van teleurgestelde oud-stalinisten is dat zij één centraal punt van hun stalinistisch verleden behouden hebben: aan de linkerkant bestaan er slechts vijanden. De persoonlijke desillusie, de gekwetste roep naar een rechtvaardige

---

o) Na de Tweede Wereldoorlog verengde de CPN zich tot een benauwend nationalisme, wars van ieder authentiek communistisch internationalisme. Zie hiervoor De CPN in de Oorlog van 1958, herdrukt in: De moeizame destalinisatie van de CPN, Joost Divendal, Arnold Koper en Max van Weezel (redactie) (Van Gennep/ De Populier, Amsterdam, 1982), maar vooral het Ontwerp beginselprogramma der CPN uit 1952, waarin de Tachtigjarige Oorlog de basis vormt voor de "sovereiniteit van ons land" en de "sovereiniteit van ons volk". Voor het internationalistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog zie onder meer Wim Bot, Tegen Fascisme, Kapitalisme en Oorlog (Syndikaat, Amsterdam, 1983).

p) En niet alleen in geschriften. In Italië werd zelfs de volledige tekst van het Rode Boekje op de plaat gezet (Citazioni del presidente Mao Tse-Tung, Signal SLP 33, 1969).

q) Helaas bestaat er nog steeds geen sociologische studie over de jongerenradicalisatie in Europa. Een eerste beeld laat duidelijk zien dat er groot verschil in de politieke perspectieven bestond tussen bijvoorbeeld religieus opgevoede jongeren en jongeren die uit een socialistisch nest kwamen. Eveneens is er een verschil tussen kinderen uit arbeiders-, burgerlijke-, en intellectuele milieus.

wereld, het gevoel jarenlang voor Jan Lul gezwogen te hebben, drukt zich niet uit in een politieke herwaardering op basis van die oorspronkelijk integere anti-kapitalistische strijdlust. De ontreding wordt gebracht als een persoonlijke, in plaats van een maatschappelijke tragedie en leidt helaas slechts tot aanvaarding van de burgerlijke staatsorde als hoogst bereikbare goed.[r] Erger nog, krampachtig wordt geprobeerd nog anti-revolutionairder te zijn dan rechts zelf (op dezelfde wijze waarop de CPN sinds de oorlog de kampioen van de nationale Nederlandse onafhankelijkheid werd).[s] Het trieste van dit proces, dat zich op dit moment met name op de opiniepagina's van De Volkskrant (onder redactie van onder meer Arnold Koper) aan onze ogen ontvouwt, is dat het net lijkt alsof de geschiedenis van de communistische beweging die van het stalinisme is. Niet alleen werd het alleenrecht op de politieke bewapening van de arbeidersbeweging door het stalinisme opgeëist, met haar faillissement wordt deze valse claim nu ook nog eens in de boedelbeschrijving meegenomen en ingebracht als aflat op de eigen zondigheid. Alsof dat nog niet genoeg is, worden de honderdduizenden gewetensvolle communisten, die hun anti-stalinistische oppositie met de dood bekochten, de echte slachtoffers van het stalinisme, tot verdwaasden verklaard die mede oorzaak van het stalinisme zouden zijn.

Het verdraaien van de geschiedenis is niets nieuws. Zoals bovengenoemd is juist een van de meest obsessieve taken van de marxistische beweging geweest om bij voortdurend tegen de leugens in te polemiseren. Van Trotsky's The Stalin School of Falsification [t] tot actuele boeken als Mai Si!, 1968-1988: rebelles et repentis van Daniël Bensaïd en Alain Krivine [u], over de Franse mei-dagen in 1968, bestaat de noodzaak om de werkelijkheid te redden uit handen van hun eigen verleden herschrijvende bekeerlingen.

Het instorten van het stalinistisch bouwwerk in de Sovjet-Unie heeft derhalve ten minste één groot voordeel. Het ontslaat ons ervan voortdurend uit te leggen dat wat wij willen niets te maken heeft met de realiteit van die Sovjet-Unie.

In deze zin is ook de bizarre discussie over het zogenaamde "Reële Bestaande Socialisme" nu eindelijk opgelost. Door het regime in de Sovjet-Unie tot "Reëel Bestaand Socialisme" te verklaren werd Stalin gevolgd, die het socialisme immers al bestaand had verklaard alsof het de onthulling van een van zijn eigen vele standbeelden betrof. De sociaal-democratische en rechtse politici volgden dit spoor natuurlijk met graagte. Op deze wijze kan immers het socialisme als doel gediscredeerd worden.

Nog steeds Godloos verder

Met de ineenstorting van het stalinisme als politiek koekoeksjong in het marxistisch nest is natuurlijk hooguit een obstakel verdwenen, maar niet reeds een nieuwe dynamiek gevestigd. Het

---

r) Zie bijvoorbeeld NRC-Handelsblad redactrice (en oud-redactrice van De Waarheid) Elsbeth Etty in haar artikel Drek is drek, leugens zijn leugens, NRC-Handelsblad, 26 nov. 1990.

s) Zie bijvoorbeeld Anet Bleich en Arnold Koper in "Het gelijk van de borreltafel en de vergissingen van links", De Volkskrant, 22 sept. 1990 pg. 21, waar het historisch gelijk van reactionairen als J.A.A. van Doorn wordt onderstreept. In dit gesprek blijft alleen de sociaal-democraat (en "anti-stalinist maar ook anti-anti-communist") Lolle Nauta moreel overeind.

t) Pathfinder Press, New York, 1971.

u) La Brèche-PEC, Paris, 1988.

belangrijkste pluspunt is echter dat de verdedigende traditie kan worden losgelaten en er openlijker en zelfkritischer kan worden gewerkt. Het kapitalisme heeft dan wel de koude oorlog gewonnen, maar er is allerminst een aanzet tot een democratischer maatschappij in de diverse "nieuwe ordes" of "reveils" die op ons afkomen. Een onbevangen herijking en herwaardering van de marxistische basisbegrippen zijn nu weer mogelijk.[v] Het maatschappelijk perspectief zal weer als duidelijk vergezicht naar voren gebracht moeten worden. Als kritiek op de vroege socialistische beweging wordt wel het hoge gehalte van onrealistische heilsverwachting aangevoerd. In de huidige tijd lijkt de omgekeerde kritiek haast wel toepasbaar. De socialistische arbeidersbeweging als dialectische negatie van het kapitalisme dat haar heeft voortgebracht, formuleert haar zaak hoofdzakelijk formeel negatief. Onvrede is zeker een belangrijke drijfveer voor politieke actie. Belangrijker is echter een weg aan te geven naar wat een socialistisch perspectief inhoudt. Het gaat dan niet om blauwdrukken of onkritische modellenbouw. De ruggengraat in de opbouw van een anti-kapitalistisch alternatief is de ontwikkeling van die emancipatorische thema's die binnen het kapitalisme hun grenzen hebben bereikt en waar een andere maatschappelijke organisatie voor is vereist. Daarmee zijn zij indicatief voor een nieuwe ordening. Het is juist dit punt waarop Mandel ingaat in een bijdrage aan een bundel over Ernst Bloch. Aan de hand van een lang citaat van Lenin's Wat te doen sluit hij af met "Blijkbaar zijn anticipatie, hoop en droom niet alleen categorieën van het historisch materialisme, maar tevens categorieën van de revolutionaire Real-politik." [w] Het is in die zin dat het doel grondiger geformuleerd zal moeten worden, willen wij de middelen daartoe kunnen scheppen. In het begin van de eeuw werd het socialisme vooral verbonden met het vergroten van de welvaart. Op dit moment zal de kern van het socialisme, de zelf-organisatie van de arbeid, haar centrale plaats moeten opeisen. Er zijn geen falende goden, hooguit falende mensen. Socialisme is nog steeds niets meer of minder dan zelf doen, en dat blijft moeilijk.

---

v) Een voorbeeld vinden wij in de van socialistische smetten vrije Scientific American (february 1991, pg. 117). In een bijdrage van Paul Wallich en Elizabeth Corcoran wordt benadrukt dat Marx' economische theorie over het kapitalisme gaat en daarin zeer goed scoort en nergens handelt over de economie van de Sovjet-Unie.

w) E. Mandel Anticipatie en hoop als categorieën van het historisch materialisme, in: Marxisme van de hoop - Hoop van het marxisme?, Essays over de filosofie van Ernst Bloch, samenstelling, H. van den Enden p.65 (Het Wereldvenster, Baarn 1980).